

Lunds Universitet
Sociologiska institutionen

ALLÄTANDE ZOMBIE MED REFLEXIVT HABITUS?

- en studie om klass, habitus, individualisering och reflexivitet

Författare: Michal Koch

Kandidatuppsats: SOCK01

Vårterminen 2013

Handledare:

ABSTRAKT

Författare: Michal Koch

Titel: ALLÄTANDE ZOMBIE MED REFLEXIVT HABITUS?

- en studie om klass, habitus, individualisering och reflexivitet

Kandidatuppsats: SOCK01

Handledare:

Sociologiska institutionen, vårterminen 2013

Klass som sociologiskt fenomen har blivit allt mer ifrågasatt i det senmoderna samhället. Anthony Giddens och Ulrich Becks teorier om reflexiv modernitet har ytterligare satt begreppet på sin spets. Men Pierre Bourdieu och hans anhängare menar att vi än idag inte är så fria ifrån strukturer som ”Death of Class” teoretikerna menar.

Syftet med uppsatsen är att analysera om vi verkligen blivit mer individualiserade och reflexiva i det senmoderna samhället. Under uppsatsens gång kontrasterar jag Becks, Giddens och Bourdieus teorier om social reproduktion, social förändring, habitus, individualisering, strukturer och reflexivitet. Eftersom individualiseringsprocessen är svår att operationalisera har jag valt att göra en relationell studie där jag jämför i vilken grad västerländska samhällen är avtraditionaliserade, emanciperade och vart kulturell konsumtion och livsstilar är mest pluraliserade som ett mått på individualisering.

Becks och Giddens teorier styrks genom empirisk data medan Bourdieus teorier får det allt svårare att förklara klass i det senmoderna samhället. Men även om jag själv är kritisk till Bourdieus teorier menar jag att man måste uppdatera Bourdieus teorier genom att hybridisera hans habitus teori med Becks och Giddens reflexivitets teorier. Jag tror att klass än idag strukturer människors vardag i den reflexiva moderniteten och att reflexivitet hänger samman med dispositionerna i habitus

Nyckelord: klass, habitus, reflexivitet, individualisering, multikulturellt kapital

May I congratulate Pierre Bourdieu, whose life and work constitute a living refutation of the basic view of sociology according to which the individual is determined by social relations? He has never done that to which his origin and training predestined him, rather always doing whatever put him in open opposition to the power of groups and institutions internalized in us - the very thing that, under the names of "habitus" and "social field," he made key to his analyses.

(Beck 1997)

INNEHÅLL

1. INLEDNING	1
1.1. Metod, syfte och frågeställning	1
1.2. Avgränsning	3
2. TEORI	4
2.1. Pierre Bourdieu	4
2.1.1. Kapital, habitus och fält	4
2.1.2. Det sociala rummet och livsstilarnas rum	5
2.1.3. Bourdieu och artificiell opposition	7
2.2. Ulrich Beck	7
2.2.1. Reflexiv modernitet, risk och subpolitik	7
2.2.2. Individens – en reproduktionsenhet av det sociala i livsvärlden	8
2.2.3. Beck och omdefinierad struktur	9
2.3. Anthony Giddens	10
2.3.1. Det post-traditionella samhället	10
2.3.2. Självet - ett reflexivt projekt	11
2.3.3. Giddens och struktureringsteorin	12
3. ANALYS	14
3.1. 'Death of Class' och 'The Great British Class Survey'	14
3.2. En zombie?	16
3.3. En allätande zombie?	21
3.4. En zombie med reflexivt habitus?	24
4. SLUTSATS	28
5. REFERENSER	30

1. INLEDNING

Alla bitar av titeln kommer förhoppningsvis under uppsatsens gång att falla på plats. Den här uppsatsen handlar i alla fall om klass. Ända sedan Karl Marx och Max Weber etablerade teoretiska ramverk och forskningsagenda för social och ekonomisk ojämlikhet har klass och dess implikationer varit centralt och omstritt för framtida generationer sociologer. I allmänhet rådde enighet mellan de grundande teoretikerna att industrisamhällets intåg markerade en kvalitativ brytning med det förflutna och att nya former av klasstrukturer hade uppstått. Det var då. Sedan 80-talet har begreppet klass blivit allt mer ifrågasatt om det är relevant som förklaring på de sociala förhållandena i det senmoderna samhället (Beck 1994, 2007; Clark & Lipset 1991; Giddens 1994, 1999; Pakulski & Waters 2006)

Under efterkrigstiden har de västerländska samhällena genomgått de mest omfattande och dynamiska förändringarna än någonsin tidigare. Genom välfärdsstatens modernisering, utbildningsexpansionen, det ökande välståndet, social och ekonomisk rörlighet och globaliseringen har vi blivit allt mer frikopplade ifrån de traditionella klassvillkoren. Ulrich Beck har gått så långt att han påstår att klass är en *zombie kategori*, den lever kvar i den sociologiska diskursen men är empiriskt död. Anthony Giddens teorier strävar åt samma håll som Becks och de har utarbetat snarlika teorier om att vi är på väg in i en *reflexiv modernitet* som kännetecknas av en utbredning av individualism och självreflektion. Men det är inte en medveten emancipation, utan snarare en outhärlig reaktion på upplösningen av de traditionella strukturerna som historiskt sett försett oss med den sociala ordningen.

Trots anspråk på att vi idag lever ett friare liv och att vi i allt större utsträckning kan konstruera vår identitet menade Pierre Bourdieu att strukturer och tillgång till olika sorters kapital fortfarande styr vårt dagliga liv i en större utsträckning än Beck och Giddens vill tillstå. Hans teorier om *habitus* och *symboliska kapital* är en del av hans teori om sociala klasser som försöker gå bortom det ekonomiskt reduktionistiska (Bourdieu 1986, 1989).

1.2. Metod, syfte och problemformulering

Jag har valt att skriva en teoretisk uppsats som grundar sig på litteraturstudier. Sökning och urval av litteratur har skett genom *snöbollsmetoden* där jag funnit hänvisningar till litteratur i linje med mina problemformuleringar. Jag har främst valt att fokusera på vetenskapliga

artiklar med empirisk grund för att verifiera *giltigheten* i teorierna och även använt sekundärdata (Danermark et al. 2003; Sjöberg et al. 2008). Sökning efter vetenskapliga artiklar har skett främst i SAGE Journals och Scopus, databaser som innehåller en samling sociologiska journaler.

Jag kommer att jämföra och kritiskt granska skärningspunkter mellan Becks och Giddens *individualiserings* och *reflexivitets* teorier och Bourdieus *habitus* teori. Jag har även valt ut sociologer och teorier som är centrala för att besvara problemformuleringen, både de som styrker respektive kritiserar deras teorier. Syftet med kontrasteringen är att få en mångfacetterad och *fullständig* bild över de fenomen jag analyserar och för att till sist *hybridisera* reflexivitets och habitus teorierna (Grønmo 2006). Avgränsningar motiveras i del 1.3.

Det övergripande syftet med uppsatsen är att analysera ***hur individer blivit individualiserade och reflexiva i de västerländska samhällena***. I min analys har jag använt mig av den *retroduktiva* forskningsstrategin. I den retroduktiva slutledningen är målet att identifiera de bakomliggande mekanismerna som ligger till grund för ett fenomen, ”hur är X möjligt?” (Danermark et al 1997). Utgångspunkten är alltså fenomenet, i mitt fall individualiseringen och reflexivitet. Eftersom individualisering och reflexivitet är komplicerade att operationalisera empiriskt har jag valt att analysera *avtraditionaliseringen*, *emancipationen* och *pluraliseringen av kulturell konsumtion och livsstilar* som ett mått på *individualiseringsprocessen*. Jag är intresserad av att finna ett mönster mellan dessa tre konsekvenser och slutligen komma fram till vilket land som har kommit längst i individualiseringsprocessen. Med utgångspunkt ifrån konsekvenserna av individualiseringsprocessen har jag formulerat tre frågeställningar.

1. I vilken utsträckning har modernitetens strukturer och traditionella klasstillhörigheter blivit upplösta i det senmoderna samhället? I del 3.2. undersöker jag Becks och Giddens teorier om välfärdsexpansionen och vilken effekt den hade på *avtraditionaliseringen* och *emancipationen* ifrån de traditionella klasstillhörigheterna. Fokus kommer att ligga på den Skandinaviska socialdemokratiska välfärdsregimen. Jag kommer att kontrastera deras teorier med Bourdieus teorier om *social reproduktion* och det *symboliska våldet*.

2. Kan man applicera Bourdieus homologiteori på det senmoderna samhället? I del 3.3. tittar jag närmare på den kritik som riktats mot Bourdieus *homologiteori*. Med hjälp av teorier kring *'omnivorousness'* vill jag analysera om det idag finns en påtaglig koppling mellan social position och kulturell attityd, smak och konsumtion. Även här kommer fokus främst att

ligga på de skandinaviska länderna.

3. Vilka förutsättningar finns det för att hybridisera reflexivitet och habitus? Under uppsatsens gång fann jag både styrkor och svagheter i Becks, Giddens och Bourdieus teorier kring aktör-struktur, klass och social förändring. I del 3.4. vill jag därför undersöka vilka förutsättningar det finns för att förena de motstridiga begreppen reflexivitet och habitus.

1.3. Avgränsning

Jag kommer inte att närmare gå in på den neo-weberianska, neo-marxistiska eller neo-durkheimianska klassanalysen. Istället kommer jag att fokusera främst på den kultursociologiska klassanalysen och dess kritik av Beck och Giddens. Giddens struktureringsteori redogör jag i teoridelen, men jag kommer inte att elaborera den i analysen eftersom Giddens själv inte har med den i sina senare skrifter. Av reflexivitets och individualiserings teoretiker som har haft stort inflytande i debatten har jag valt att inte skriva om Margaret Archer och Zygmunt Bauman eftersom jag vill fokusera på Giddens och Beck, men nedan kommer en kortfattad redogörelse.

Archers teori har fler likheter med Giddens än med Beck, men däremot så skiljer sig deras teorier åt vad gäller aktör-struktur förhållandet. Hon anser att de borde separeras analytiskt för att de inte alls är två sidor på samma mynt som är oskiljaktiga. Hon kritiserar också Giddens för att han blandar samman kultur och struktur till ett och samma, medan Archer anser att de är autonoma. I sin teori om den *morfogenetiska* cirkeln elaboreras aktörer och strukturer över tid i en samverkande process. Aktörer formas inom ramen av de sociala strukturerna som i sin tur utvecklas på grund av medvetna och reflexiva handlingar av aktörer, men "actors themselves change in the very process of actively pursuing changes in the social order" (Archer 2010).

Det samhällstillstånd som Bauman beskriver som "liquid modernity" har många likheter med Giddens och Becks senmoderna samhälle. Precis som Beck menar Bauman att "individualization is a fate, not a choice" när sociala strukturer blir allt mer avlägsna, ramen för vårt liv blir allt mer flytande samtidigt som institutioner blir avreglerade och avtraditioniserade. Den drivande kraften bakom denna utveckling är den neo-liberala konsumtionskapitalismen som ständigt kräver att vi förändrar vår smak, vanor, identiteter och yrken. Bauman fokuserar därför på att koppla individualiseringsprocessen till konsumism där "the volume of freedom depends solely on the ability to pay" (Bauman 2000; Dawson 2012).

2. TEORI

2.1. Pierre Bourdieu

Pierre Bourdieu erbjuder ett väldigt mångfacetterat synsätt på klass som skiljer sig ifrån tidigare klassanalytiker. Med djupt ingående empirisk forskning kartlägger han hur främst det kulturella kapitalet fungerar som en mekanism för etablering och reproduktion av sociala klasser. Jag kommer här att gå igenom Bourdieus begrepp kapital, habitus och fält för att sedan tillämpa teorierna på det sociala rummet och livsstilarnas rum.

2.1.1. Kapital, habitus och fält

Kapital är värden, tillgångar eller resurser. Bourdieu skiljer främst på tre olika former; kulturellt, ekonomiskt och socialt kapital.

Kulturellt kapital karaktäriseras av tillgången till den legitima kulturen (examina från ansedda lärosäten, förmåga att uttrycka sig kultiverat i tal och skrift, kunskap om konst och litteratur, manér). Med den legitima kulturen avses de olika kulturella yttringar och företeelser som innehavs av den dominerande klassen och som erkänns av de dominerade skikten i samhället och där dessa används som ett viktigt redskap i kampen om sociala klassers positioner. Med ekonomiskt kapital avses individens innehav och kontroll över ekonomiska tillgångar. Socialt kapital innefattar individens tillgångar av sociala förbindelser och kontakter som kan vara gynnsamma för individens aktuella och framtida livschanser (Bourdieu 1986; Moe 1994).

Habitus är ett ”system av varaktiga och överförbara dispositioner, strukturerade strukturer som är ägnade att fungera som strukturerande strukturer, det vill säga som strukturer som genererar och organiserar praktiker och representationer” (Bourdieu 1999). Det är förkroppsligat symboliskt kapital och produkten av hela den biografiska erfarenheten. Habitus är ett dispositionssystem som anskaffats både genom indirekt och direkt inläring vilket fungerar som ett system av scheman som genererar praktiker. En persons habitus ger upphov till ett register av strategier och ger agenterna ett specifikt spelrum att agera utifrån. Habitus påverkar individens sätt att tolka sin omgivning; hur vi tänker, känner, handlar och rör oss i den sociala världen. Habitus är kopplat till de objektiva livsbetingelser som kännetecknar individens uppväxtmiljö och som sedan styr individens föreställningar och handlande, men

som även bidrar till reproduktionen av de sociala strukturerna. Habitus är dock inte statiskt, men förändras ständigt i samspelet med omgivningen (Bourdieu 1986; Moe 1994).

Ett socialt *fält* beskriver Bourdieu som ett socialt rum, i den vidare sociala strukturen, där agenter för en kamp om symboliska och ekonomiska resurser som är gemensamma och värdefulla för dom (*doxa*). Agenterna kämpar om vem som ska ha monopol på att definiera vilka kapital sorter som ska anses vara legitima och för att bevara eller förbättra sin egen eller gruppens position inom fältet. Fältet får liv genom att det finns individer som är redo att 'spela spelet', utrustade med habitus som gör att de har kunskap om och erkänner spelets inneboende regler. De som deltar i kampen bidrar till spelets och fältets strukturella reproduktion (Bourdieu 1986; Moe 1994).

2.1.2. Det sociala rummet och livsstilarnas rum

Det *sociala rummet* förklarar Bourdieu som en abstrakt relationell modell för att åskådliggöra sociala skillnader och avstånd mellan agenter med olika habitus. Den sociala världen kan ses som ett tredimensionellt rum. Till skillnad från analysmetoder som endast framhäver den vertikala dimensionerna i samhället (den dominerande överklassen, medelklassen, den dominerade underklassen), så utvecklar Bourdieu den horisontella dimensionen grundad på mängden och sammansättningen av agenternas olika kapital (Bourdieu 1989).

Bourdieu skissar upp det sociala rummet som ett koordinatsystem. Individer och sociala grupper differentieras längs den vertikala axeln utifrån deras totala kapital och längs den horisontella efter sammansättningen av deras kapital. Individer och sociala grupper definieras utifrån sina positioner i det sociala rummet, i relation till andra individer och sociala grupper. Det sociala rummet är konstruerat för att framhäva största möjliga skillnader och likheter mellan individer; de i intilliggande positioner inom det sociala fältet, på grund av sammansättningen och volymen av deras kapital, delar liknande existensbetingelser och betingningar vilka i sin tur producerar liknande habitus som manifesterar sig i smak och livsstil. Dessa grupperingar på det sociala fältet, menar Bourdieu, har underlag för ett gemensamt *klasshabitus* och därmed att de utgör en någorlunda homogen klass. Idén om det sociala rummet ger oss därför en relationell syn på klass i vilken varje position erhåller sin mening från relationen till andra inom helheten och som kan översättas till verkliga sociala stratifieringar och relationer. Där finns inga fasta gränser mellan klasserna, men eftersom agenterna formar moln i olika delar av det sociala rummet kan de separeras ut så att man kan göra en analys av de olika grupperingarna (Bourdieu 1989; Wacquant 1989).

Den tredje dimensionen är *levnadsbanans* utveckling över *tid (trajectory)*, där individer och grupper av individer ändrar positioner i det sociala rummet i takt med att deras volym och sammansättning av kapital utvecklas eller konverteras till annat kapital. Till en given mängd kapital finns ett antal mer eller mindre möjliga livsbanor som leder till olika sociala rum och positioner inom fälten (Bourdieu 1984, 1989; Wacquant 1989).

Habitus är alltså inte ett redskap av medvetandet, det fungerar utom räckhåll för reflexiv granskning och kontroll av viljan. Bourdieu är dock angelägen om att betona att habitus inte är en mekanisk översättning av den objektiva strukturen i praktiker, men en generativ och kreativ förmåga till tanke och handling inom dess gränser. Det är förutbestämt att generera undermedvetna handlingsmönster och strategier som syftar till att maximera agenternas vinster. I praktiken innebär detta att agenter strävar efter att behålla eller förbättra sin position i det sociala rummet genom att investera och konvertera sitt kapital (Bourdieu 1986, 1999).

Rummet av livsstilar är ytterligare ett koordinatsystem som läggs ovanpå det sociala rummet för att utläsa hur social klass korrelerar med kulturella preferenser (fritidssysselsättningar, konsumtionsvanor etc.). Kulturella praktiker är markörer för den underliggande klassdistinktionen. För varje social grupp finns ett motsvarande klasshabitus som genererar en kollektiv *smak*. *Distinktion* är när den dominerande klassen distanserar sig från det *nödvändiga* vilket resulterar i privilegierna 'form över funktion', inte bara i bedömningen av konst och litteratur, men också i valet av mat, kläder och övriga konsumtionsvaror (Bourdieu 1984). Den dominerade klassen, med mindre kapital, har å andra sidan en benägenhet att ge företräde till substans och funktionalitet och därmed att göra nödvändiga val. Dessa val sker med hjälp av en undermedveten kroppslig läroprocess där gränser och regelbundenheter är inskrivna i habitus som en praktisk utvärdering av vilka konsumtionsvaror, handlingssätt och ambitioner som är tillgängliga och rimliga. Den största (och den viktigaste) delen av socialiseringen sker i barndomen, vi är formade av bestämda sociala existensbetingelser som avgör mängden och sammansättningen av förvärvat och nedärvt kapital och vi lär oss på så sätt 'konsten att leva' (Bourdieu 1984, 1986).

Habitus är ett öppet system av dispositioner, ständigt mottagligt för nya upplevelser och som omformas genom dialektik med sin omgivning. Men å andra sidan är agenter inom det sociala rummet och livsstilarna rum bundna att stöta på likasinnade på grund av deras objektiva sociala existensbetingelser, och deras habitus fungerar som glasögon genom vilka man skaffar sig nya erfarenheter; det habitus som formats under barndomen ligger bakom hur man tar emot nya erfarenheter under skolgången, en sorts aktiv närvaro av det förflutna. Det

som förkroppsligas är inte något man har, men något man är (Bourdieu 1984, 1986).

2.1.3. Bourdieu och artificiell opposition

En av den klassiska sociologins arv har varit fragmentisering av klassanalysen i aktör-struktur motsättningen. Bourdieu menar att vi måste ”transcend the artificial oppositions” mellan objektivism och subjektivism, för de står i ett dialektiskt förhållande till varandra (Bourdieu 1989). Det krävs en förbindelse mellan den mentala strukturen och sociala strukturen för att genererar praktiker. Det innebär att man inte kan skilja på hur den sociala individen är konstituerad och den sociala miljö individen befinner sig i. Bourdieu menar själv att vad som främst kännetecknar hans arbete är *konstruktivistisk strukturalism*. Med strukturalismen syftar han på att det existerar en objektiv struktur fristående ifrån vårt medvetande som ger form till handlandet. Konstruktivismen fokuserar på handlandet som konstitueras dels av habitus och dels genom de sociala fälten. Men hur förenar Bourdieu dualismen mellan den objektiva strukturen och det subjektiva medvetandet, vilken mekanism ligger bakom? Jo, habitus. Habitus är således både ”strukturerade strukturer” eftersom det är en struktur som är strukturerad av den sociala världen, samtidigt som det är ”strukturerande strukturer” en struktur som strukturerar den sociala världen. Den sociala verkligheten manifesterar sig följaktligen på två olika sätt, dels i habitus som en sorts inre subjektiv struktur och dels i fältet som en objektiv yttre struktur; ”both inside and outside of agents” (Bourdieu 1989). Men våra praktiker är inte mekaniskt översatta ifrån de objektiva strukturerna, aktörer är “active and knowing agents endowed with a practical sense, that is, an acquired system of preferences, of principles of vision and division”. Vi utvecklar en ’känsla för spelet’ som både möjliggör och begränsar vårt handlande. Detta praktiska förnuft är habitus, ett ”spontaneity without consciousness or will” (Bourdieu 1990, 1989; Wacquant 1989).

2.2. Ulrich Beck

2.2.1. Reflexiv modernitet, risk och subpolitik

Ulrich Beck menar att allt eftersom den industriella moderniteten blivit mer dynamisk har den undanröjt de fundament den är grundad på. Resultatet blir en övergång till en *andra modernitet*, en *reflexiv modernitet*, som blir alltmer (själv)medveten om *riskerna* som den själv har skapat. Beck hävdar att modern vetenskap och teknologi har skapat ett samhälle där produktionen av välstånd har överträffats av produktionen av risk. Med risker menar han å

ena sidan osäkerhet kring upplösning av den industriella modernitetens strukturer och institutioner, å andra sidan konsekvenserna av utvecklingen där han fokuserar främst på de efterföljande miljöriskerna. Förenklat kan man säga att den reflexiva modernisering leder till en självkonfrontation med *risksamhällets* följder som inte kan hanteras med det industriella samhällets föråldrade institutioner och strukturer. Denna förändring orsakades av oavsiktliga konsekvenser av den fortsatta tekniska, ekonomiska, politiska och kulturella utvecklingen. Centralt för övergången från den tidiga till den nya moderniteten är alltså en grundläggande förändring i hanteringen av risker. I den industriella moderniteten förblev risk marginell, men de dynamiska förändringarna i det senmoderna samhället har medfört att risk blivit centralt och hotar självaste grunden vårt samhälle bygger på (Beck 1994).

Om det moderna för Max Weber innebar en institutionalisering och byråkratisering av det politiska där vi till slut blev fångar i rationalitetens *järnbur*, identifierar Beck en motsatt tendens i det senmoderna samhället; en rationalisering av rationaliseringen. Politiken lösgörs från sina institutioner, vilket samtidigt innebär en individualisering av 'det politiska'. Det förändrade politiska deltagandet medför att gränsen mellan engagemang i det privata och offentliga suddas ut. Den ökade individualiseringen påverkar politiskt agerande på så sätt att vi inte längre känner oss bundna till politiska institutioner eller traditionella ideologiska schabloner. Samtidigt som det partipolitiska engagemanget minskar så ökar deltagandet via andra kanaler vilket leder till att maktstrukturerna i samhället förändras. Beck ser i denna transformation en möjlighet för att (åter)uppfinna de politiska institutionerna och skapa nya sätt att föra politik på platser som tidigare inte ansågs 'politiserade'. Hans förhoppning är att denna process kan öppna upp samhällets institutioner för insyn och kontroll. Denna breddning av begreppet politik utanför de traditionella politiska systemen kallar Beck för *subpolitik*. Den reflexiva moderniteten och individualiseringen omskapar alltså omfattningen av individens roll som politiskt agerande subjekt och "individerna återvänder till samhället" (Ibid).

2.2.2. Individen – en reproduktionsenhet av det sociala i livsvärlden

Beck betonar två villkor som lagt grunden för det *klasslösa* samhället. Den första är "övergången från rikedomsfördelningens logik i ett bristsamhälle till riskfördelningens logik i det utvecklade moderna" samhället (Beck 2000). Fördelning av rikedomar i västvärlden, som det tidigare klassamhället byggde på, får en allt mindre betydelse än *tilldelningen* av de *klassoberoende* riskerna i det senmoderna samhället. Följaktligen skapas en rad nya motsättningar, intressen och politiska rörelser som förenar alla offer för risk, oavsett bakgrund, och flyttar klasskampen in i det fördolda.

Den andra, och för uppsatsens syfte viktigare, är hur i det senmoderna samhället klasstillhörighet och de kollektivt organiserade livsmönstren systematiskt luckrats upp och att vi i den processen blivit individualiserade. Samtidigt som vi frigjorts från industrisamhällets sociala former, *reintegreras* vi in i en ny typ av social tillhörighet i vilken vi måste skapa vår egen identitet, livsbiografi och sociala nätverk. Frikopplingen från industrisamhällets makrostrukturer är emellertid inte synonym med att vi entydigt blir friare, utan det är en process som går hand i hand med ett ökat institutionellt beroende eftersom vi i allt högre grad hänvisas till konsumtion, arbetsmarknad och utbildning; vi blir till en ”lekboll för trender, konjunkturer och marknader” (Ibid). Det handlar alltså om en ytterst ambivalent process, eftersom frikopplingen från de gamla bindningarna sker parallellt med uppkomsten av nya former av risker och ett institutionellt beroende.

Beck finner upprinnelsen till övergången från det moderna till det senmoderna samhället, paradoxalt nog, i framgångar av det moderna industrisamhällets institutioner ”som inte längre uppnås *med hjälp av*, utan *mot* industrisamhällets gängse former och kategorier” (Ibid). Införandet av socialförsäkringssystemet är en av dom mest bidragande faktorerna till frigörelsen från traditionella klassvillkor. Under efterkrigstiden moderniserades välfärdsystemen runt om i Europa med reformer inom sjukförsäkring, barnbidrag, ålderspension och rätten till sjukvård som beredde vägen för individualiseringen. Men det Beck lägger störst vikt vid var 60-talets utbildningsexpansion, inom tre decennier hade antalet elever på högskolorna i Tyskland nästan fyrdubblats. I och med detta omvärderades eller trängdes ”traditionella inriktningar, tänkesätt och livsstilar undan av universella inlärnings- och utlärningsformer, kunskapsinnehåll och språkformer”. Detta utrustar individer med en reflexiv kapacitet och den individualiserade utbildningsprocessen banar vägen för individuella möjligheter till en karriär. Beck pekar också på en rad andra faktorer som rörligheten och konkurrensen på arbetsmarknaden som bryter upp individer från sina lokala uppväxtmiljöer och tvingar dom att ta kontroll över sitt eget liv, demokratisering av konsumtionen och en ökad levnadsstandard sammanlänkat med en genomgripande kulturell ”evolution” (Ibid).

2.2.3. Omdefinierade strukturer

Beck skiljer, till skillnad från Giddens, på reflexivitet och reflektering. Med reflektering syftar han att individer förvärvar förmågan att reflektera på sitt sociala tillstånd och förändra det. Reflexivitet däremot är när fundamenten i industrisamhället upplöses och förändras på grund av moderniseringen, vilket kan ske utan reflektion och medvetenhet. Men konsekvenserna av bägge leder till att ”individuals have become ever more free of structur; in fact they have to

redefine structure” (Beck 1994).

Beck har ofta kritiserats för att ge aktören ett nästan fritt handlande och inte ta hänsyn till strukturer som kritiker menar än idag strukturerar ojämlikheter. Men han menar helt enkelt att dominerande teoretiska ramverken från den klassiska sociologin inte längre klarar av konceptualisera det senmoderna samhället. Enligt Beck är det inte en kontinuitet av moderniteten vi befinner oss i, snarare en diskontinuitet med industrisamhällets sociala och institutionella strukturer. Modernitetens reflexivitet konfronteras med sig själv och omvandlar och upplöser sociala strukturer som togs för givna, *omedvetna* handlingar får *oavsiktliga* och *oförutsägbara* konsekvenser (Beck 1994; Farrugia 2013).

Men har vi verkligen blivit mer fria ifrån strukturer? Till och med Beck verkar vara ambivalent på den punkten. Trots att välfärdssamhället och utbildningsexpansionen påbörjade en kvalitativ brytning med de traditionell sociala strukturerna så uppstår inte ett tomrum, istället ersätts de av mer fragmenterade och komplexa strukturer som är hybrider av nya och gamla strukturer. Men vi är idag i mycket större utsträckning utlämnade till oss själva att ta oss igenom den strukturella labyrinthen från dagen vi föds. Individualiseringen, menar Beck, är ett makro-sociologiskt fenomen och inte en process som utgår ifrån medvetna val, preferenser och attityder hos individen. Den är påtvingad på individerna av moderna institutioner och just avsaknaden av stabila strukturer är själva grunden i senmodernitetens strukturer. Det var den kollektiva framgången av klasskampen som *institutionaliserade individualiseringen* och upplöste moderniteten (Beck 2000, 2007).

2.3. Anthony Giddens

2.3.1. Det post-traditionella samhället

Anthony Giddens teori om *reflexiv modernisering* är ett centralt tema i hans bredare teori om övergången från den traditionella till den *post-traditionella* sociala ordningen. Giddens är intresserad av hur föreställningen av traditionen i den enkla moderniteten omskapas i den reflexiva moderniteten. Men han ställer inte tradition i motsats till modernitet, istället menar han att moderniteten fram tills nyligen till stor del varit traditionell och att vi först nu träder in i en post-traditionell tid. De radikala konsekvenserna av moderniteten har förvandlat samhället bortom tradition, men inte bortom modernitet (Giddens 1994).

Giddens hävdar att traditioner är en produkt av moderniteten och inte något som alltid har funnits. Hans argument är att det inte fanns en allmän uppfattning om tradition före

upplysningstiden, just därför att traditionen var en funktion av underförstådda mekanismer. Tradition är ett medium som organiserar det kollektiva minnet och har hittills verkat som en standardiserande sanning efter vilken individer skapar sig förståelse och kunskap om världen. Man har inte behövt rättfärdiga traditionen eftersom den innehöll sin egen sanning, en rituell sanning, upplevd som riktig av sina anhängare (Ibid).

Giddens pekar på en rad samverkande processer som lagt grunden för senmoderniteten, men han lägger störst vikt på *globaliseringen*. Globaliseringen påskyndar den processen som sattes i rörelse av moderniseringens intåg och vi distanseras allt längre ifrån traditionens grepp. *Tid och rum* skiljs åt, abstraheras genom moderniseringen och *frikopplar* de traditionella institutionerna. Genom att tiden standardiseras och globaliseras, förändras människors vardag och vi kan idag interagera över hela världen utan att behöva befinna oss på samma plats. Detta leder i sin tur att sociala relationer omstruktureras och *lyfts ur* sin lokala kontext. Konsekvenserna av globaliseringen och avtraditionaliseringen ställer nya krav på institutioner och individer. Den ökade reflexiviteten innebär att man betraktar, utvärderar och omprövar sig själv och sina val. Eftersom värderingar och traditioner relativiserats, vilket lett till att de förlorat sin meningsfullhet och sin obestridda moraliska auktoritet, blir valmöjligheterna oändliga och osäkra. Det betyder dock inte att traditioner försvinna över en natt, eller att nya inte skapas, men de förlorar sin självklarhet och måste förklaras och rättfärdigas rationellt (Giddens 1994, 1999).

2.3.2. Självet - ett reflexivt projekt

De traditionella livsvillkoren (inklusive sociala klasser), på vilka självvidentiteten tidigare grundade sig på, frigör oss från sitt grepp och på grund av globaliseringens konsekvenser konfronteras vi med en mångfald av val, en ökad medvetenhet och risk, dialektik mellan det globala och lokala, ökad institutionell reflexivitet, konstant produktion av ny kunskap och information och dess rutinmässiga införlivande i det sociala livets praktiker. Konsekvenserna av dessa förändringar har lett till att självet tvingats bli ett *reflexivt projekt* i vilket vi aktivt och kontinuerligt själva måste välja, bevara och revidera våra (själv)biografiska berättelser och organisera våra sociala relationer.

Nästan som en självhjälpsguru använder sig Giddens av termer som 'självförverkligande', 'självkänsla' och 'självutforskning'. Han anspelar nämligen på att senmoderniteten möjliggör hittills otänkbara dimensioner av autonomi, handlingsfrihet och kontroll över våra egna livsvillkor. Men samtidigt erbjuder senmoderniteten "liten hjälp när det gäller frågan om vad man bör välja" (Giddens 1999). Den ökade reflexiviteten ger oss inte heller en ökad kontroll

över tillvaron, den skapar istället grundläggande osäkerhet och tvivel om de nya expertkunskapernas sanningshalt. Dessutom har vi i övergången till den posttraditionella ordningen i allt större utsträckning förlorat släktskapsband, traditionens rutiner och närhet till lokalsamhället; förändringar som på gott och ont lämnat oss åt vårt eget öde.

Om det traditionella sättet att leva våra liv på håller på att urholkas, menar Giddens att *livsstil* har tagit dess plats. Vi inte bara följer livsstilar, men vi blir tvingade till att göra det; vi har helt enkelt inget annat val. Livsstilar är ”rutiniserade praktiker, där rutinerna införlivats i klädvanor, matvanor, handlingssätt, och umgängesmiljöer” som införlivas i självidentitet (Ibid). Men det är inte bara hur man ska handla, men också vem man vill vara. En vald livsstil är dock öppen för reflexivitet och förändring. Konsekvensen av den ökade differentieringen av livsstilar ger upphov till strategier för att kunna ta ställning till, värdera och pröva de olika alternativen till livsstilsval. *Livsplaneringen* är det ”grundläggande innehållet i självets reflexivt organiserade bana”, ”ett medel för att förbereda framtida handlingsförlopp” (Ibid). Det omsätts i praktik genom att olika livsmöjligheter övervägs, bedöms och organiseras utifrån ett planerat livsförlopp och andra utsluts genom riskbedömningar. Men livsstilsval är långt ifrån är likvärdigt öppna för alla i samhället, ”men för alla grupper som befriats från traditionella handlingskontexternas band existerar det en mängd livsstilsval” (Ibid).

Konsekvenserna av senmoderniteten når även in i den politiska sfären. Den *emancipatoriska politikens* mål är att frigöra oss från traditionens och religionens ”dogmatiska imperativ”. Dess (klass)politiska agenda bygger på utjämningen av livsvillkor och livschanser. Men riktad till de existentiella frågorna och problemen frambringade av reflexiviteten räcker den emancipatoriska politiken inte längre till menar Giddens. Den nya politiken handlar om val och beslut som påverkar vår självidentitet, en *livsstilspolitik*, utifrån moraliska och etiska frågor kring ’hur vi ska leva?’ (Ibid).

2.3.3. Struktureringsteorin

Precis som Bourdieu är Giddens kritisk mot dualismer inom samhällsforskningen, och precis som för Bourdieu är praktikerna centrala för hans analysmodell. Agent- och strukturperspektiven måste rekonceptualiseras, ”the duality of structure”, eftersom strukturer inte existerar fristående ifrån agenter; ”de utgör alltid såväl mediet för som resultatet av social handling” (Giddens 1984; Johansson 1995).

Strukturer möjliggörs av ”rules and resources, recursively implicated in the reproduction of social systems”. Strukturer har både begränsande och möjliggörande förutsättningar för aktörers handlande och eftersom aktörer och strukturer konstituerar varandra blir dom på så

sätt meningsskapande för aktörerna. Giddens skiljer på *informella* och *formulerade* regler. De informella reglerna är ofta av större betydelse eftersom dom är ”locked into the reproduction of institutionalized practices” (Giddens 1984). Det är regler som formuleras i vardaglig interaktion (bland annat genom språket) och som sedan strukturerar vardagslivet. Formulerade regler (lagar) är kodifierade tolkningar av regler.

Makt är en oundviklig del av det sociala livet och så även i struktureringsteorin. För Giddens handlar makt om aktörers möjligheter respektive begränsningar att uppnå sina mål. För Giddens har individen inte alltid fritt spelrum för sitt handlande, vi är alltid mer eller mindre fria. Makt är relationell och en produkt av interaktionen i vardagslivet som genereras genom reproduktion av resurser. Giddens skiljer på två typer av resurser, *allokativa* och *auktoritativa*. Auktoritativa resurser (immateriella) definierar förmågan att styra den sociala världen. Allokativ resurser (materiella) utgör makten att kontrollera distributionen och användningen av materiella objekt (Giddens 1984; Johansson 1995).

Enligt Giddens är sociala aktörer medvetna och reflexiva och dom kan reflektera över sina egna handlingar och strukturella villkor. Den *diskursiva* reflektionen över handlingen innebär, förutom att skapa kunskap om samhället, att vi har möjligheten att förändra våra handlingsmönster. Men för att effektivt kunna hantera vårt sociala liv rationaliserar vi vår livsvärld och skapar rutiner för att skapa en känsla av trygghet. Medan motiven ger individerna en övergripande handlingsplan, är det rutinerna och det *praktiska medvetandet* som på ett nästan automatiskt sätt dirigerar våra liv. Även om Giddens betonar att aktörer har makt att forma sina egna handlingar och att strukturen inte styr våra liv bakom ryggen på oss, så styrs vi trots detta i vis mån av strukturens regler och resurser; detta leder i sin tur att vi inte lever så spontant som vi kanske tror att vi gör och social praxis blir i viss utsträckning ganska likartad eftersom vi är knutna till specifika sociala kontexter. En annan intressant aspekt av Giddens struktureringsteori är att även om våra handlingar är målinriktade är vi inte, vare sig praktiskt eller diskursivt, *medvetna om alla konsekvenser* av alla våra handlingar. Ett exempel är att när vi talar svenska med intention att bli förstådda, medför det en oavsiktlig konsekvens i att vi reproducerar språket och därmed strukturen (Giddens 1984; Johansson 1995).

3. ANALYS

3.1. 'Death of Class' och 'The Great British Class Survey'

Fram till 80-talet var den sociologiska klassanalysen främst representerad av två perspektiv; Erik Olin Wright som hämtade sin inspiration hos Marx och John Goldthorpe som förknippas med Weber. Men både Wrights och Goldthorpes antaganden var baserade på att klasstrukturer (objektiv klassdimension) var både analytiskt och empiriskt separata från klassidentitet (subjektiv klassdimensionen). Dessutom var deras analyser ekonomiskt deterministiska, aggregat av yrken differentierades på produktionsbaserade respektive marknadsbaserade egenskaper, och i stort sett ignorerade dom de kulturella faktorerna. Deras klasskategorier var dessutom väldigt statiska och motsvarade inte den allt mer dynamisk verklighet i det (sen)moderna samhället (Archer 2007).

Nichols Clark och Martin Lipset menar precis som Beck och Giddens att övergången från det traditionella industriella samhället till det postindustriella och posttraditionella samhället medfört radikala konsekvenser för institutioner och individer. Hur klassidentiteter och klasstrukturer antas och förstås kan inte längre analyseras med modernitetens klassanalyser. Dom menar att traditionella hierarkier och social kategori har tappat allt mer i betydelse och den ökade fragmentiseringen och differentieringen har lett till att klass inte längre kan förklara varken sociala eller politiska förlopp. Samhället har blivit allt mer pluralistiskt, nya sociala stratifieringar har uppstått och vi formas av omständigheter som ligger utanför den traditionella klassanalysens strikta och odynamiska stöpformar. Politiska åsikter och värderingar är inte heller längre klassspecifika. På grund av individualiseringsprocessen och det ekonomiska välståndet fick postmateriella värderingar ett större utrymme, deras teori har många likheter med Giddens livspolitik och Becks subpolitik (Clark & Lipset 1991).

Jan Pakulski och Malcolm Waters bok med den avsiktligt provocerande titeln "Death of Class" väckte stor debatt bland klassteoretiker. Titeln ville väcka uppmärksamhet genom att chocka sin läsarskara, som om Ferdinand Tönnies skulle gett sin bok titeln 'Gemeinschaft sind tot' eller varför inte 'La morte solidarité mécanique' av Emilie Durkheim. Jan Pakulski menar inte att klasstrukturen verkligen är döda, men att klassanalysen så gott som är. Men även om den traditionella klassanalysen har blivit allt mer påverkad av förändringarna i det senmoderna samhället och anpassat sig därefter, så motverkar den sitt eget syfte menar han. Han ställer sig frågan huruvida en "class theory" stripped of its distinctive elements is still

worth calling a theory of class” (Pakulski 2005). Pakulski menar i alla fall att klassojämlikheter och industrisamhällets sociala kategorier leder till *komplexa klasslösa* ojämlikheter. Och på grund av detta minskar klassanalysens värde, för han menar att den är grundad på sociala konfigurationer som idag inte går att finna. Fragmentiseringen skapar oändliga, överlappande, bräckliga och flytande associationer och identifikationer som dessutom mångdubblats som en konsekvens av globaliseringen. Han menar att stratifierings systemen är på väg in i en *status-conventional* fas, vi stratifieras alltså inte längre lika mycket genom ekonomiska faktorer men genom skillnader i identitet, smak och konsumtionsmönster. Precis som Giddens menar Pakulski att livsstilar är något man ”lägger sig till med” och dom bildas kring informationsflöden, konsumtionsmönster, värde engagemang och smak (Pakulski & Waters 2006; Giddens 1999). Det spelar alltså ingen roll hur många kategorier Goldthorpe lägger till i sitt schema, det är idag omöjligt att ge en rättvis bild av samhället med statistiska verktyg. Men trots sin uppenbara brådska att avskaffa klassbegreppet menar han att ingenting tyder på att ojämlikhet minskar, den blir istället större och mer global än någonsin tidigare. Men klasser verkar idag genom nya mekanismer och system som kommer till uttryck genom nya former.

Som en reaktion på de traditionella klassanalyserna och 'Death of Class' debatten, har Bourdieus klassanalys hamnat allt mer i fokus igen. 2011 påbörjade BBC 'The Great British Class Survey' i samarbete med en rad brittiska sociologer, och två år och 161,400 respondenter senare publicerades resultaten i journalen Sociology (Savage et al 2013). Även om Mike Savage och hans kollegor hävdar i slutsatsen att dom har utvecklat ” a new model of class in contemporary Britain”, så blir jag aningen förbluffad eftersom den i stort sett är en kopia av Bourdieus teorier om symboliskt kapital. Men i Savages studie används det symboliska kapitalet väldigt passivt, det verkar nästan som om han använder det som en dimridå för att dra fokus ifrån det ekonomiska kapitalet som den avgörande klassifikations faktorn. På en blogg av en Oxfordelev läste jag en kommentar som bäst sammanfattar vad jag anser om denna studie, han tyckte att studien var som om någon lämnat Bourdieu för länge i solen och han hade blivit dålig. Men just den här studien ledde mig in på ämnet till min uppsatts. Bourdieus klassanalys knyter ihop många lösa ändar från tidigare klassanalytiker och han paketerar in det i ett överväldigande teoretiskt och empiriskt ramverk där de symboliska kapitalen står i centrum istället för i periferin.

Efter en kort introduktion till klassanalysen uppenbara det sig att det största problemet är själva definitionen av klass, nästan samtliga klassforskare har sin egen definition. Dessutom brukar teoretiker som menar att klassamhället är i upplösningstillstånd hänvisa till den

marxistiska klassdefinitionen, och med en sådan definition så kan man helt klart bevittna att klassbegreppet har holkats ur. Medan teoretiker som menar att klass i allra högsta grad har betydelse i de (sen)moderna västerländska samhällena använder sig av mycket lösare definition. Eftersom definitionerna av begreppet förblir oprecisa, manipuleras de ofta för att framhålla deras egna ändamål. Bristen på överensstämmelsen i definitionen av begreppet har gett upphov till en begreppsförvirring som ofta tagit fokus ifrån det väsentliga. För vilken definition vi än väljer så kvarstår frågetecken kring livschanser, social rörlighet, makt och de nya strukturella och institutionella formerna.

3.2. En zombie i Skandinavien?

Under efterkrigstiden har de västerländska samhällena genomgått de mest omfattande och dynamiska förändringarna än någonsin tidigare. Genom välfärdsstatens modernisering, utbildningsexpansionen, det ökande välståndet, social och ekonomisk rörlighet och globaliseringen har vi blivit allt mer frikopplade ifrån de traditionella klassvillkoren menar Beck och Giddens. Jag kommer därför att undersöka vad som legat bakom och vilka konsekvenser individualiseringsprocessen har haft på de västerländska samhällena. Jag kommer samtidigt att analysera och jämföra med Bourdieus teorier. Det jag kommer att titta närmare på utbildningsexpansionen, välfärdsexpansionen, kvinnans ekonomiska frigörelse och bidrag till framväxten av den postindustriella ekonomin, globaliseringsprocessen, det symboliska våldet och den sociala reproduktionen.

För Bourdieu var utbildningsystemet en av de viktigaste institutionerna för reproduktionen av den dominerande klassen. Utbildningsinstitutionerna är centrala även för Beck, men han menar istället att de är den mest bidragande faktorn till frigörelsen ifrån de traditionella klassvillkoren. Utbildningsexpansionen ledde i Sverige till att antalet studenter vid grundutbildning på högskolan ökade ifrån cirka 20,000 på 50-talet till närmare 400,000 idag. De Skandinaviska länderna har idag den högsta proportionen i åldrarna 30-34 med en högskoleutbildning. I Europa har cirka 40 procent i åldrarna 25-34 i en högre utbildning än sina föräldrar och i Sverige är faktiskt majoriteten av nya studenter på högskolan barn till föräldrar utan högskoleutbildning (HSV 2006; OECD 2012). Innan jag går vidare måste jag dock problematisera denna statistik. Valet av utbildning och lärosäte påverkas fortfarande i hög grad av föräldrarnas utbildningsnivå. Andelen läkarstudenter med högskoleutbildade föräldrar var 2008 70 procent till skillnad från cirka 30 procent för socionomer,

sjuksköterskor och lärare. Om vi tittar på ett av Sveriges mest prestigefyllda lärosäten, Handelshögskolan i Stockholm, hade 2009 76 procent föräldrar med högskoleutbildning. Men Esping-Andersen menar ändå att Sverige är ett ”unique case where educational attainment has become somewhat decoupled from class origin” (Esping-Andersen 1999). Med ganska grundläggande data om utbildningsexpansionen kan man dra slutsatsen att Bourdieus syn på överförandet av kulturellt kapital som förklaring till social reproduktion inte kan appliceras i hans teoretiska mening. Paul DiMaggios och Paul de Graafs forskning visar även den att individers kulturella kapital har ett svagt samband med föräldrarnas utbildningsnivå (Goldthorpe 2007; de Graaf & de Graaf 2002). Det blir således ganska klart att familjen som den huvudsakliga platsen för överförandet av kulturellt kapital måste ifrågasättas. Jag tror inte att olika klassförhållanden ger upphov till sådana särskiljande och bestående former av habitus som Bourdieu förutsatte. Utbildningssystemen, särskilt i den socialdemokratiska välfärdsregimen, verkar fungera som en (om)socialiserande institution.

En annan process som är central för Bourdieu är det symboliska våldet. Det är en process som reproducerar den dominerande klassens dominans genom att den producerar och påtvingar sina föreställningar som legitima. Det är en indirekt symbolisk mekanism som är införlivad i strukturen som omsätts i praktik av utbildningsinstitutioner och på så vis reproduceras maktstrukturer och de dominerandes ideologier, värderingar och normer (Bourdieu 1979; Jenkins 1992). Bourdieus data grundar sig dock på det Franska skolsystem från början av 60-talet som var betydligt mer hierarkiserat än det svenska. Man kan alltså inte utläsa en universell reproduktionsteori ur Bourdieus empiriska studier, enligt Donald Broady är det ”som att försöka tillägna sig matematikens redskap genom att lusläsa räknelärens facithäfte” (Broady 1991). Men visst finns det institutioner som än idag fungerar som i Bourdieus teori, dessa kan vara något av Sveriges tre riksinternatskolor, Handelshögskolan i Stockholm, Ivy League universiteten eller något av de prestigefyllda universiteteten i England som Oxford, Cambridge eller London School of Economics.

Hur den manliga dominansens reproduceras är ett annat bidrag till Bourdieus teori om det symboliska våldet. Ur ett historiskt perspektiv, samt att han vistades något år för länge i det androcentriska kabylliska samhället, så förstår jag hur han lät sig influeras. Bourdieu menade att kvinnornas underkastelse ofta är omedveten, deterministisk och inristad i de objektiva strukturerna. Skeggs forskning visar istället att kvinnor inte alls omedvetet accepterar legitimiteten av männens dominans, men istället är kvinnor fullt medvetna om den och att de aktivt försöker motverka den (le Grande 2008; Skeggs 2004). Det har förmodligen under uppsatsens gång framkommit att Bourdieu inte var särskilt optimistisk vad gäller social

förändring, de flesta av hans teorier fokuserar istället på social reproduktion (ofta även av ogynnsamma förhållanden). I kvinnornas fall det symboliska våldet och ett habitus som inte visste annat än hushållsarbete och barnafödande, eller kvinnans position på det sociala fältet där hon alltid blir dominerad just på grund av sitt habitus och den manliga dominansen. Men vad vi istället har bevittnat de senaste decennierna är att kvinnornas frigörelse lett till den största socio-ekonomiska förändringen i vår historia. Kvinnornas emancipation ifrån sina traditionella roller har i grunden förändrat familjestrukturen, äktenskapet, föräldraskapet, arbetsmarknaden och i stort sett alla delar av samhället som det såg ut innan andra världskriget. I takt med avtraditionaliseringen och välfärdsstatens framväxt, inte minst barnomsorgsreformen, har kvinnor omvandlat sig själva från traditionella hemmafruar till arbetare. Från 50-talet fram till idag har sysselsättningen i Sverige bland kvinnor i åldrarna 16-64 ökat från 20 procent till närmare 80 procent (SCB 2011). Enligt Esping-Andersen är Sverige det land som välfärdsregimen och kvinnorna varit mest framgångsrika att utveckla den postindustriella ekonomin. Denna förändring ledde till att familjer nu hade dubbla inkomster vilket höjde levnadsstandarden i hushållen. Men nya konflikter uppstår i familjen när vi idag står inför möjligheten att välja. Dessa kan vara allt ifrån karriärval, uppdelningen av hushållsarbete och barnuppfostran. Man kan inte längre göra som man traditionellt har gjort, man måste förhandla fram förhållandet baserat på jämställdhet (Beck 2000). Det går dock inte alltid så bra verkar det som, antalet singelhushåll har ökat dramatiskt, speciellt i de Skandinaviska länderna. Men jämställdhetsstatistiken är desto mer positiv, Sverige ligger ännu en gång i toppen följt utav Danmark (EIGE 2013). Jag menar dock inte att jämställdhetsprojektet är fullbordat, vi har till exempel fler män som heter Johan än sammanlagda antalet kvinnor på VD-posterna i svenska börsbolag.

Bourdieu menar att "the practices of all agents of the same class, owe the stylistic affinity which makes each of them a metaphor of any of the others" (Bourdieu 1984), något jag tar avstånd ifrån eftersom det rimmar illa med den observerade verkligheten. Så som jag ser det har vi varken homogena existensbetingelser eller praktiker. Will Atkinson menar i sin kritik mot Giddens att han inte förstår hur livsstilsval kan göras utan att bli guidad utav livsstilen man redan har. Giddens själv säger att bara för att det "finns en mängd livsstilsval betyder inte att alla val är öppna för alla individer". En enligt Giddens reflexivt, kreativt och medvetet handlande individ begränsas av det sociala och klasskillnader "kan delvis definieras utifrån olika möjligheter till självförverkligande" (Giddens 1991; Atkinson 2007). Men klass idag fungerar som ett medium för *differentiering* istället för kollektivering menar Mike Savage. Klass är visserligen ett riktmärke mot vilket människor tolkar sitt liv, men samtidigt vill

människor inte identifiera sig med klass. Kulturellt, förefaller alltså klass inte vara en självmedveten princip som formar vår sociala identitet. (Savage et al. 2008). För Beverley Skeggs är klass centralt för människors identitet, men inte som en källa till identifikation. Istället vill vi *disidentifiera* oss ifrån vårt arbetarklassursprung, distansera oss ifrån det eftersom vi känner oss stigmatiserade av vad arbetarklass historiskt sett har fört med sig (Skeggs 2004; le Grande 2008). Just den disidentifikationen och differentiering ifrån klass tolkar jag som att vi idag ser klass som ett hot mot vår individualiserade identitet, något vi vill och i allt högre grad kan emancipera oss ifrån. Ett kollektivt klassmedvetande verkar alltså inte vara ett centralt drag i dagens samhälle och Bourdieus teori om att klasser bara blir en social verklighet när individer handlar och tänker i subjektiva klasstermer håller inte i det senmoderna samhället. David Grusky och Kim Weeden bekräftar teorin om det kollektiva klassmedvetandets avtagande, deras empiriska undersökningar visar är att "big-class form is clearly weakening, typically sharply and dramatically" (Grusky & Weeden 2002). Det är inte en försvagning av ojämlikhet eller hierarkier som minskar klassmedvetandet, men istället hur "at particular times and with varying success, collective 'class' has been mobilized as an organizing (and dividing) principle" (Bottero 2004).

Globaliseringen är det dominanta kännetecknet av senmoderniteten och den påskyndar avtraditionaliseringsprocessen när vi i allt större utsträckning utsätts för nya kulturer, idéer och värderingar. Detta har ett nära samband med den informationsteknologiska revolutionen och Giddens menar att "instantaneous electronic communications isn't just a way in which news or information is conveyed more quickly. It alters the very texture of our lives" (Giddens 2002). Informationsteknologin och massmedia har i grunden förändrat arbetets natur, sociala relationer, expanderat marknader och den driver fram en pluralisering och hybridisering av kulturer och livsstilar. Människor som är uppvuxna i Sverige med svenska föräldrar kan idag välja att identifiera sig med en kultur i Nordamerika eller Sydostasien utan att ens varit där. Enligt Arjun Appadurai så spelar 'the social practice of imagination' en viktig roll i hur vi konstruerar våra livsstilar och är en "staging ground for action" (Appadurai 1996). Han menar att det är förenat med de globala flödena av bilder, idéer och människor som möjliggör att vi idag har en bredare uppsättning livsstilar att välja mellan än någonsin tidigare. Massmedia inte bara expanderar vår fantasi och gör det möjligt för oss att förstå en annan verklighet, men också att 'the social practice of imagination' kan få oss att handla utanför vårt habitus, våra dispositioner och de objektiva strukturerna.

Alla förändringar i familjestrukturen, utbildningsexpansionen och jämställdhetsfrågorna sedan 50-talet i västvärlden blir svåra att förankra i Bourdieus habitusteori. Ett habitus som

begränsar oss till att bara reproducera vad vi har habitualiserat och att förändra sitt habitus är bara förunnat de som är predisponerade att göra just det. Trots detta har vi gått emot alla objektiva strukturer och vårt habitus. Villkoren som genererade social reproduktion genom habitualiserade dispositioner har genomgått genomgripande förändring i det nya milleniet. Vi bevittnar ett ökande välstånd, större social rörlighet, minskande jämlikhetsklyftor och en pluralisering av livsstilar. Den allt snabbare takten av social förändring har medfört en fragmenterad medelklass vars omfång blir allt större, något jag tolkar som ett bevis på att klass i den konventionella betydelsen faktiskt är en zombie kategori.

Jag har i teoridelen och ovan angivit huvuddragen i Giddens och Becks avtraditionaliseringsteori, samt identifierat de mest sannolika förklaringarna och konsekvenserna av dess framträdande. För att undersöka vilka länder som är mest avtraditionaliserade undersökte jag en rad förhållanden som ofta nämns i samband avtraditionaliseringsten; sekularisering, könsarbetsdelning, utomäktenskapliga barn, jämställdhet, anställda inom service sektorn och singelhushåll. Min hypotes att de Skandinaviska länderna skulle ligga högt på samtliga index bekräftades över förväntan, datan visar entydigt att de ligger högst på samtliga index (Eurostat 2012a, b, 2008; Eurobarometer 2010). Läger vi ihop alla delar av pusslet så borde även den sociala uppåtstigande rörligheten korrelera med de skandinaviska länderna, och det gör den, inte helt oväntat var den högst i Sverige följt av Danmark (OECD 2010). Det leder in mig på att klasstrukturerna i Sverige och de andra skandinaviska länderna, i alla fall jämfört med andra länder, är betydligt mindre normerande och att vi är mer emanciperade och fria att välja vårt eget öde.

Senmoderniteten och postindustrialiseringen medför dock en rad negativa konsekvenser. Lågutbildade och oerfarna blir allt svårare att absorberar i de nya anställningsstrukturerna eftersom fabriksarbeten blir automatiserade eller outsourcade till länder med billig arbetskraft (Grusky & Weeden 2002). Beck och Giddens förutspådde att dessa förluster skulle ersättas av arbetstillfällen i tjänstesektorn, men de lågkvalificerade jobben blir allt färre och arbetslöshetssiffrorna i västvärlden är idag bland de högsta någonsin. Esping-Andersen menar att pessimisterna ser en ”resurgent proletarian underclass and, in its wake, a menacing set of new class correlates” (Esping-Andersen 1999). Men främst i Sverige och Danmark infriar sig dock denna vision med en högt professionaliserad arbetsstyrka (Breen 2004). Men arbetslöshet och medförande fattigdom överensstämmer allt mer sällan med klasstereotyper. Istället menar Beck att vi idag befinner oss i ”capitalism without class” och att arbetstillfällen inom de flesta yrkena minskar. Fattigdomen är inte längre kollektiv och blixten slår inte längre ner endast i de lägre klasserna. Arbetslösheten är inte begränsad till individer i mindre

fördelaktiga klasspositioner, men är idag mer genomgripande. Den ekonomiska krisen som drabbat Europa och främst Spanien och Grekland är av allt att tyda klassoberoende, i Spanien var det majoriteten av de som förlorade sina jobb anställda inom tjänstesektorn och en betydligt mindre andel i industrisektorn. Livstids jobbgaranti, högre löner, ägande av bostad och välfärdsgarantier som skulle förpassa stora ojämlikhetsklyftor till det förflutna har idag inte blivit verklighet. Istället menar Esping-Andersen att utvecklingen idag har avstannat och i många fall till och med tagit ett steg tillbaka (Esping-Andersen 1999). Även om de skandinaviska länderna är unika med minst inkomst ojämlikhet och störst social rörlighet så är den sociala rörligheten fortfarande försvinnande liten i de allra lägsta skikten. Man kan tillskriva de politiska institutionerna i de skandinaviska länderna minskade klassklyftor och den allt större medelklassen, men ytterligheterna är betydligt mer statiska än Becks och Giddens teori ger utrymme för. Även om traditionella klassbegrepp inte kan förklara bildandet av de allt mer pluraliserade och hybridiserade grupperna och identiteterna, betyder det nödvändigtvis inte att det inte finns några strukturella mönster inom dessa processer.

3.3. Den allätande zombien?

Enligt Bourdieu är våra livsstilar och kulturella praktiker strukturerade av strukturell *homologi* och habitus. Han menar att det finns ett isomorfiskt förhållande mellan det sociala rummet och livsstilarnas rum, det vill säga mellan social klass och kulturella praktiker. Klassojämlikheter reproduceras undermedvetet genom hierarkiskt differentierad smak och livsstil. Men kritiker hävdar att Bourdieus homologiteori har allt mindre relevans i det senmoderna samhället och teorin om kulturell *omnivorousness* (allätare) har fått ett allt större inflytande inom sociologin.

Bethany Bryson och Richard Peterson menar att kulturella praktiker blir allt mer frikopplade ifrån systematiska förhållanden med social klass. Deras forskning tyder på att de kulturella eliterna har betydligt bredare kulturella preferenser än endast 'highbrow' (högkultur) och är betydligt mer eklektiska och allätande i sitt kulturella utbud. Istället för att exkludera kulturella praktiker, har individer en större förståelse, tolerans och uppskattning för alla former av kulturell konsumtion och livsstilsval. Samtidigt som man uppskattar Renoir, Chopin, Proust och rysk kaviar kan man uppskatta att lyssna på hip-hop musik, se fotboll, läsa Liza Marklund och äta 'street food'. Bryson kallar detta fenomen, som en anspelning på Bourdieus begrepp kulturellt kapital, för *multikulturellt kapital* (Bryson 1996; Peterson &

Kern 1996). Fenomenet står i stark kontrast till Bourdieus teori som framhävde distinktionen och de dominerande klassernas avsmak för de dominerade klassernas vulgära smak.

David Rothkopf menar att “the decline of cultural distinctions may be a measure of the progress of civilization, a tangible sign of enhanced communication and understanding” (Rothkopf 1997). Kulturer och livsstilar är inte statiska, i takt med globaliseringen hybridiseras, kreoliserats men även homogeniseras de i allt större utsträckning. I denna process tror jag att distinktioner minskar och den ökande individualiseringen frikopplar banden mellan ekonomisk position och kulturell identitet. Allätarens smak verkar vara en fråga om ett individualiserat uttryck; istället för att tycka om saker som opera eller klassisk musik eftersom det är vad individer historiskt sett konsumerade i den klassen, ger alltså allätare uttryck för en distinkt självidentitet.

Peterson och Kern pekar på en rad sociala processer som gjort det möjligt för en utbredning av fenomenet. Precis som Beck och Giddens menar dom att strukturella förändringar, främst genom välfärdsstatens expansion, har ökat välståndet och utbildningsnivån. Dessa faktorer har, som jag visade tidigare, bidragit till en ökande social rörlighet som pluraliserat livsvärldarna och frikopplat livsstilarna ifrån klass. Koen Van Eijck drar slutsatsen att när sammansättningen av individer i medelklassen och eliten blir allt mer heterogen, försvagas den rituella uppdelningen av högkultur och lågkultur. Under efterkrigstiden har den sociala och geografiska rörligheten lett till en sammanblandning av människor ifrån olika klasser, med olika etnisk bakgrund och med olika smakpreferenser vilket resulterat i en upplösning av den högkulturella konsumtionen som en mekanism för distinktion (Peterson & Kern 1996; Van Eijck 1999). Om vi ser en ökad frikoppling mellan strukturella villkor och livsstil genom välfärdsstatens expansion borde vi förvänta oss att allätare fenomenet är mer utbrett i länder som Beck och Giddens karakteriserar som senmoderna. Om min hypotes är korrekt, borde det alltså finnas ett positivt samband mellan de mest moderniserade länderna och allätare. Omar Lizardos och Sara Skiles studie bekräftar min hypotes, de skandinaviska länderna uppvisar störst allätare konsumtion ”in which the highbrow-lowbrow boundary loses ritual potency, with a taste structure weakly bounded and highly differentiated” (Lizardo & Skiles 2008). Philippe Coulangeon och Ionela Roharik finner även dom i sin studie att ’omnivorousness’ är dominerande i Sverige (Coulangeon & Roharik 2005), och Goldthorpe och Chan skriver också dom under på ”the critique of the homology argument” (Chan & Goldthorpe 2007). Bernard Lahire menar därför att man måste ifrågasätta habitus som den enda principen som genererar attityder, smak och handlande. Istället menar han att vi har utvecklat ”a broad array of dispositions, each of which owes its

availability, composition, and force to the socialization process in which it was acquired” (Lahire 2003).

Informationsteknologin lade grunden för vad Giddens kallar ’dialektik mellan det lokala och det globala’ och hela kulturer blir ständigt definierade, omdefinierade, dekonstruerade och rekonstruerade som ett resultat av vad Appadurai kallar för ”global cultural flows” som sammanlänkar alla världens hörn. (Giddens 1999; Appadurai 1996). Peterson och Kern ser framväxten av massmedia och populärkulturindustrin som direkt knuten till nedgången av de gamla gränserna mellan högkultur och lågkultur. Hur kultur produceras och distribueras har även haft stor inverkan på hur det kulturella landskapet förändrats, till exempel har tidigare högkulturella praktiker blivit en del av mainstreamkulturen. Kulturen har alltså idag blivit allt mer kommersialiserad, industrialiserad och kommodifierad (Wright 2011).

Bourdieus teorier har sitt ursprung i 60-talets Frankrike där de dominerande klasserna bekräftade sin höga sociala status genom konsumtion av högkultur legitimerad av den dominerande klassens institutioner. Genom habitus manifesterar sig klasspreferenser för den legitima kulturen jämsides en aversion mot den oraffinerade och illegitima populärkulturen. Men vad som är finkultur och populärkultur är historiska artefakter som inte borde användas som analytiska mekanismer, distinktionen är inte historiskt fixerad. Även om Bourdieus homologiteori blir allt svårare att applicera på det senmoderna samhället, så ritas gränserna mellan vad som är legitim och illegitim kultur om på nya och komplexa sätt så att de fortfarande fungerar som distinktioner. Därför problematiseras allätare teorin, för även om teorin är empiriskt välgrundad så är tolkning av resultaten teoretiskt omstridda. Å ena sidan så destabiliserar allätare klass och status, men å andra sidan skapar de nya gränser och indelningar. Den kulturell konsumtion verkar inte vara fri ifrån ett systematiskt förhållande till klass, individer i privilegierade positioner skiljer sig ifrån de lägre klasserna genom att deras kulturella konsumtion är både större och bredare i sitt omfång. Konstrasten är därför inte längre ”snob versus slob”, utan snarare ’omnivores’ kontra ’univores’ (Peterson & Kern 1996). Därför har många sociologer en ambivalent hållning till allätare teorin, dom menar att den även fungerar som en klassmarkör eftersom den speglar tillgången till globaliseringens kulturella, ekonomiska och sociala resurser. Många studier visar liknande resultat menar Birgit Eriksson som därför drar slutsatsen att allätares öppenhet till mångfald i själva verket manifesterar distinktion, hon menar istället att det är en ny sorts kulturellt kapital som inte är jämlikt öppen för alla. I sin studie visar hon att eliten inte definierar sig ifrån den klassiska högkultur kontra lågkultur definitionen, men istället mellan det globala och det lokala, ”the stuck and the mobile, the narrow and the open mind, the traditional and the creative, the

reflexive and the non-reflexive” (Eriksson 2011). De allra mest inbitna kritikerna hävdar till och med att allätare teorin är en myt och hittar inget stöd för att individer ur högre statusgrupper skulle ha en mer diversifierad kulturkonsumtion. Will Atkinson, som något okritiskt använder hela Bourdieus verktygslåda, menar att det än idag finns en klar homologi mellan kulturella preferenser och han hittar inga bevis för ”the new ‘open’ or ‘cosmopolitan disposition’ often conjectured by omnivorousness researchers” (Atkinson 2011).

Så vart står vi idag? Det verkar i alla fall tydligt att vi inte ska begrava Bourdieus kultursociologiska teorier än. Både den högkulturella och lågkulturella konsumtionen har spridit sig mellan klasserna, men gränserna för vad som är legitim respektive illegitim kultur ritas ständigt om samtidigt som metoderna för hur kultur produceras ständigt förändras och får nya betydelser. Men om jag följer Becks och Giddens teori så fann alltså en stark korrelation mellan länderna med flest av senmodernitetens karaktärsdrag och pluraliseringen av kulturell konsumtion. Följer vi detta resonemang gör jag tolkningen att de Skandinaviska länderna som har mest diversifierad kulturkonsumtion, även har den största mångfalden av livsstilar. Denna frikoppling mellan social position och kulturell konsumtion tolkar jag även som ett mått på individualiseringen av livsstilar.

3.4. En zombie med reflexivt habitus?

Lash menar att Beck och Giddens har bortsett ifrån den kulturella och speciellt den estetiska sidan av reflexivitet i deras teorier om senmoderniteten. Reflexivitet är alltså inte enbart kognitiv, men även estetisk. Den estetiska reflexiviteten är kopplad till en förmåga att reagera kritisk på olika kulturyttringar då den producerar och reproducera självtolkning till skillnad från självövervakning som den kognitiva reflexiviteten. Lash har en betydligt mer kommunitaristisk föreställning, han lägger större vikt vid ”reflexiv communities” till skillnad från Beck och Giddens som ställer individen i centrum. Han menar att de sociala sammanhang vi befinner oss i förser oss med de värden och målsättningar som är nödvändig för att skänka våra handlingar mening. Även Savage anser att Becks och Giddens syn på individen och självet är ett för neutralt koncept som är både socialt och kulturellt urbäddat. Han menar istället att vi oundvikligen är inbäddade i det sociala och kulturella genom att vi positionera oss, differentiera oss kulturellt och att tillgången till resurser är ojämlik vilket påtvingar distinktioner (Skeggs 2004; Lash 1994). Klass och gemenskap får allt mindre strukturell betydelse i det posttraditionella samhället, men de fortsätter att forma individens

identitet och handlande genom en gemensam uppsättning av kulturella värderingar. Därför anser jag att måste man återinföra det social och kulturella i de reflexiva individualiseringsteorierna. Genom att hybridisera habitus och reflexivitet kan man komplettera respektive teoriers svagheter och styrkor. Habitus dämpar den ofta kritiserade voluntaristiska subjektiviteten i reflexivitetens teorin, medan reflexivitetens teorin möjliggör den sociala förändring vi faktiskt har empiriska bevis för och öppnar upp habitus och de objektiva strukturernas determinism som Bourdieu ofta blivit kritiserad för. Men för att förena reflexivitet och habitus måste man gå bortom de två teoriernas ortodoxier och de ontologiska hindren, nämligen att habitus styr vårt handlande omedvetet och att reflexivitet är en form av kognitiv rationalitet. Som Nicos Mouzelis påpekar, det är endast när "objective-subjective distinction is maintained that it is possible to deal in a theoretically congruent manner with cases where situated actors distance themselves from social structures" (Mouzelis 2007). Reflexiviteten hindras alltså av vad Archer kallar "central conflation", den oskiljaktiga sammanblandningen av aktör-struktur dualiteten (Archer 2010).

När individer möter sociala villkor som är radikalt annorlunda ifrån dom som är strukturerade av habitus "kan man inte utesluta att den vid vissa tillfällen – utan tvivel i samband med krissituationer, då habitus omedelbara anpassning till fältet satts ur spel – lämnar plats för andra principer, såsom den medvetna och rationella kalkylen" (Wacquant 1989; Broady 1991). Det finns alltså i Bourdieus teori utrymme för andra grunder till handlande än det omedvetna och mekaniska. Paul Sweetman utvecklar Bourdieus argument och föreslår att de strukturella förändringarna framställda av bland andra Beck och Giddens har skapat allt fler och djupare åtskiljande mellan habitus och fälten. En accelererande social och kulturell förändring, ökad strukturell heterogenitet och genomgripande strukturell osäkerhet har gjort att kriser blivit normen i det senmoderna samhället; det är alltså inte ett sällsynt tillstånd som Bourdieu menade, men ett "more or less permanent disruption" (Sweetman 2003).

Jag har under uppsatsen gång visat att Bourdieus teori om social reproduktion empiriskt inte kan appliceras på det senmoderna samhället. Bourdieus begrepp habitus och fält är inte längre tillräckliga för att förklara de strukturella förutsättningarna för allt mer komplexa samhällen, särskilt de Skandinaviska länderna som dessutom är de mest avtraditionaliserade. Bourdieus fält är för homogena för att korrekt beskriva de förhållanden som de moderna individerna möter. Det är enligt mig omöjligt för individer i senmoderniteten att arbeta utifrån en enda uppsättning av habitualiserade dispositioner och antaganden om den sociala världen som på något sätt förflyttas mellan olika sociala fält genom allt mer invecklade

konverteringsstrategier på en marknad som är allt mer konjunkturkänslig. I det senmoderna samhället finns det inte bara allt fler 'spel', men de blir också allt mer komplexa. Varje fält har sina egna spelregler och att vara utrustad med ett habitus som ger oss en 'känsla' för ett spel ger oss inte mycket insikt i reglerna för de allt fler och allt mer diversifierade fälten. Bourdieu menade dock inte att habitus är oföränderligt, dispositionerna som konstituerar habitus är seglivade men i viss mån anpassningsbara. Men i syfte att förstå moderna praktiker är det nödvändigt att erkänna det samtida behovet av att hantera flera strukturella logiker. Detta menar jag förutsätter att voluntaristiska, medvetna och rationella strategier faktiskt är vardagliga för många individer för att de ska kunna vara med och spela spelet i det senmoderna samhället. Gränserna mellan fälten med sin separata logik suddas ut och flyter allt mer ihop med varandra och vi måste lära oss allt fler fält innan vi kan skriva en sammanhängande livsbiografi i vilken vi känner oss 'hemma', utan reflexivitet kommer vi att ständigt befinna oss i ett *hysteresis*. Det *praktiska förnuftet* som oreflexivt förser oss med strategier som styr våra praktiker räcker alltså inte längre till. I en sådan kontext så blir reflexiviteten införlivad i habitus eftersom den hjälper individer att anpassa sig till fälten igen. Att reflexivitet blir habituliserad för allt fler individer sammanfaller med Giddens och Beck teorier, reflexiviteten har blivit ett normgivande tillstånd som genomsyrar allt fler områden och inte minst vår självidentitet.

Många kritiker av reflexivitetens teorin positionerar ofta reflexivitet som en kraft för social förändring och emancipation som leder till ett ökat utrymme för handlandet genom en rationell manipulation av den sociala världen. Denna beskrivning kan man kanske tillskriva Giddens, men Beck menar att "we must be careful not to equate this with emancipation" (Beck & Beck-Gernsheim 2002). Beck beskriver snarare världen som allt mer riskfylld, komplex och strukturellt fragmenterad. Enligt Lash kan inga praktiker anses vara emancipatoriska endast därför att dom är reflexiva, praktikerna är fortfarande villkorade av den sociala kontexten som individen är inbäddad i (Lash 1994). Lisa Adkins menar även hon att medan reflexivitet är ett utbrett särdrag hos den senmoderna individen, så har den inget direkt samband med emancipation. Istället menar hon att reflexivitet lägger grunden för nya former av klassifikation och indelningar. Även om vårt handlande är reflexivt så reflekterar och bibehåller det skillnader istället för att lösa upp dom. På så sätt är reflexiviteten implicerade i klasstratifiering och reproduktionen av privilegierade positioner. Skeggs och Sweetman är inne på samma spår som Adkins och menar att reflexivitet är kopplat till strukturella privilegier och kan därför ses som en form av kulturellt kapital som reproduceras längs klasslinjer (Sweetman 2003; Skeggs 2004). Om Bourdieu menade att individers habitus

är format av kapitalarternas volym och fördelning, så lånar jag hans analogi och menar att så är även reflexiviteten. Reflexiviteten är alltså inte separat ifrån habitus, men har istället sina rötter där. Ett habitus som ett system av dispositioner som inte enbart låter oss tänka, men att tänka reflexivt på ”the unthought and unconscious categories of thought” (Adkins 2003).

Reflexiviteten kan ha en viktig inverkan för individers självkänsla och framtida ambitioner menar Skeggs. Men även om ‘the social practice of imagination’ föreställer oss en bredare uppsättning möjligheter, måste ju dessa översättas till den verkliga världen. Många gånger kan vår reflexiva kapacitet få oss att identifiera och förstå vår omvärld, men att vara reflexiv kan inte automatiskt likställas med förmågan att förändra sin livssituation. Matthew Adams menar helt riktigt att reflexivitet inte innebär mycket om den är frikopplad ifrån den sociala kontexten och de ekonomiska, sociala och kulturella kapitalen. Den sociala uppåtstigande rörligheten har ökat dramatiskt sedan 50-talet, men samtidigt så är den försvinnande liten i de allra lägsta klasserna (Breen 2004; Adams 2006). För dom mest utsatta tror jag inte att reflexiviteten ger individer ett större handlingsutrymme fritt ifrån de nya strukturella formerna. Samhället som Beck och Giddens beskriver det lämnar dom isolerade i en värld med allt mer fragmenterade fält. I detta sammanhang för reflexiviteten inte med sig nya livschanser, men istället en smärtsam medvetenhet om bristen på livschanser.

Den sociala världen har blivit en allt mer komplext sammanbunden plats som en följd av globaliseringen, det råder det ingen tvekan om. Men för att orientera sig i den senmoderna globaliserade samhällsordningen krävs ett habitus med en ny kapitalform, nämligen det multikulturella kapitalet. Giddens hävdar att konsekvenserna av globaliseringen har tvingat oss till att bli reflexiva, men vad händer med de som inte har tillgång till globaliseringens kulturella, ekonomiska och sociala resurser eller de nya informations- och kommunikationsstrukturerna som Lash menar har ersatt de traditionella strukturerna? (Lash 1994) Det multikulturella kapitalet gynnar de privilegierade och utesluter de som saknar det ifrån reflexivitetsprojektet, och återigen begränsar det deras livschanser. I detta sammanhang kan reflexivitet förstås som en eftertraktad vara, en ”commodification of reflexivity”, något som är få förunnat och inte automatiskt tillgängligt för alla (Brooks & Wee 2010).

4. SLUTSATS

Med min första problemformulering analyserade jag i *vilken utsträckning modernitetens strukturer och traditionella klasstillhörigheter blivit upplösta i det senmoderna samhället*. Giddens har en mer utopisk syn på människors reflexivitet och individualisering än Beck, men där finns många likheter i deras teorier hur avtraditionaliseringsprocessen leder till att i olika grad emancipera människor ifrån traditionella klassvillkor vilket ger dem en ökande autonomi, handlingsfrihet och kontroll över sina livsvillkor. För Beck är välfärdsexpansionen den huvudsakliga mekanismen bakom avtraditionaliseringsprocessen och jag finner stöd för hans teorier. Däremot så kunde inte Bourdieus teori om social reproduktion och det symboliska våldet styrkas enligt hans egna deterministiska syn, dock så problematiserades valet av utbildningsinstitution då den sociala reproduktionen verkar fungera enligt Bourdieus modell. Jag undersökte i detta stycke även kvinnornas emancipation ifrån de traditionella könsrollerna och avgörande bidrag till den största socio-ekonomiska förändringen i vår historia. Även här fick Bourdieus teorier svårt att förklara de drastiska sociala och kulturella förändringarna. Jag tittade även närmare på Giddens teorier om hur globaliseringen och informationsteknologin lyft ur det sociala och kulturella ur sin lokala kontext samt i grunden förändrat samhället och drivit fram en pluralisering och hybridisering av kulturer och livsstilar.

I vilken utsträckning globaliseringen har pluraliserat och hybridiserat kulturer och livsstilar ledde mig in på nästa problemformulering, nämligen om man kan *applicera Bourdieus homologiteori på det senmoderna samhället*? Jag kunde här finna en klar koppling mellan de skandinaviska länderna som var mest avtraditionaliserade och emanciperade ifrån traditionella klasstillhörigheter, och den största frikopplingen mellan socio-ekonomisk position och kulturell konsumtion och livsstilsval. 'Omnivorousness' teoretikerna är överens om att välfärdsstatens expansion, globaliseringen och massmedia ligger bakom de strukturella förändringar som gjort fenomenet möjligt. 'Omnivorousness' teorin problematiserades dock eftersom den även kan tyda på en ny sorts kulturellt kapital som inte är lika tillgängligt för alla, det fungerar istället som en klassmarkör eftersom den återger tillgången till globaliseringens kulturella, ekonomiska och sociala resurser.

Genom att analysera avtraditionaliseringen, emancipationen och pluraliseringen av kulturell konsumtion och livsstilar kom jag alltså fram till att det finns ett klart mönster, i relation till andra länder är de skandinaviska mest individualiserade. Bourdieus teorier blir allt

svårare att förankra i de senmoderna västerländska samhällena och särskilt i Skandinavien. Bourdieu har i vissa fall lättat en aning på sin determinism, men ju mer han släpper på tyglarna för sitt habitusbegrepp desto mindre värdefullt och i grunden felaktigt analysverktyg blir det. Historiskt sett borde enligt Bourdieu varken utbildningsrevolutionen, kvinnans emancipation eller den omfattande uppåtstigande sociala rörligheten vara möjlig. Habitus relevans verkar avta i det nya milleniet på grund av alla strukturella förändringar. Jag har svårt att se att det skulle kunna vara kapabelt att förse människor med riktlinjer för hur vi ska leva våra liv och allt verkar tyda på att reflexivitet är nödvändig. Man måste erkänna de sociala förändringarna som Beck och Giddens teoretiserat istället för att endast försöka visa klassernas motståndskraft genom statiska kvantitativa undersökningar. För klasser är inte det förutbestämde fack som Bourdieus deterministiskt placerade oss i, men en allt mer invecklad process med många möjliga slutresultat.

Jag tror dock att man inte kan frikoppla reflexivitet ifrån den sociala kontexten och de ekonomiska, sociala och kulturella kapitalen. Även om jag uppsatsens gång har varit kritisk mot Bourdieus teorier, så tror jag fortfarande att klass i viss mån strukturerar människors vardag i den reflexiva moderniteten och att reflexivitet hänger samman med dispositionerna i Bourdieus habitus. Därför tittade jag på *vilka förutsättningar finns det för att hybridisera reflexivitet och habitus* i min sista frågeställning. För även om Bourdieu bara tillät en begränsad reflexivitet, så förstod han också att den hade en viktig funktion. Bourdieus teorier om habitus var utformade på samhällena som var betydligt mer strukturerade än de senmoderna. Avtraditionaliseringen och emancipationen har fragmenterat sociala normer och värderingar som resulterat i individualiserade och pluraliserade identiteter som försvagat habitus som determinerade handlandet. Riskerna och den allt snabbare sociala förändringen tvingar individer att ta sig an en allt större mängd oväntade situationer som förutsätter medvetna och rationella strategier. Även om objektiva strukturer och habitus är mindre determinerande, handlar en stor del av det vardagliga livet om att utveckla rutiner och *ontologisk trygghet* (Giddens 1999). Jag tror att i det senmoderna samhället så söker människor upp stabiliteten i modernitetens strukturer, samtidigt som världen blir allt mer globaliserad bevittnar vi en anti-globaliserings våg och neo-nationalistiska tendenser. Precis som reflexiviteten och det medvetna handlandet behövs för att bemästra de strukturella förändringarna, behöver vi samtidigt stabilitet och en känsla av trygghet. Habitus och reflexivitet inte oförenliga, tvärtom är de nödvändiga i senmoderniteten.

5. REFERENSER

Adams, M. (2006) Hybridizing Habitus and Reflexivity: Towards an Understanding of Contemporary Identity? *Sociology*. 40(3): 511–528.

Adkins, L. (2003) ‘Reflexivity: Freedom or Habit of Gender?’, *Theory, Culture & Society* 20(6): 21–42.

Appadurai, A. (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minnesota: University of Minnesota Press.

Archer, M.S. (2007) *Making our way through the world: Human reflexivity and social mobility*. Cambridge University Press: Cambridge.

Archer, M. (2010) Routine, Reflexivity, and Realism. *Sociological Theory*. 28(3): 272-303.

Atkinson, W. (2007) Beck, individualization and the death of class: a critique. *The British Journal of Sociology*. 58(3): 349–366.

Atkinson, W. (2011) The context and genesis of musical tastes: Omnivorousness debunked, Bourdieu buttressed. *Poetics*. 39(3): 169-186.

Bauman, Z. (2000) *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. (1994) The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization i *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*.

Beck, U., Giddens, A & Lash, S (eds.) Cambridge: Polity Press.

Beck, U. (1997). Laudatio. Tal som presenterades när Ernst Bloch priset delades ut till Pierre Bourdieu, Ludwigshafen.

Beck, U. (2000) *Risksamhället: På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.

Beck, U. (2007) Beyond class and nation: reframing social inequalities in a globalizing world. *The British Journal of Sociology*. 58(4): 679-705.

Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002) *Individualization*. London: Sage.

Bottero, W. (2004) Class identities and the identity of class. *Sociology*. 38(5): 985-1003.

Bourdieu, P. (1979) Symbolic Power. *Critique of Anthropology*. 4(13-14): 77-85.

Bourdieu, P. (1986) *Kultursociologiska texter: I urval av Donald Broady och Mikael Palme*. Stockholm: Salamander.

Bourdieu, P. (1989) Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*, 7(1): 14-25.

Bourdieu, P. (1990) *The logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.

Bourdieu, P. (1999) *Praktiskt förnuft: Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos.

Breen, R. (2004) *Social Mobility in Europe*. Oxford University Press: Oxford.

Broady, D. (1991) *Sociologi och epistemologi*. Stockholm: HLS Förlag.

Bryson, B. (1996) "Anything But Heavy Metal": Symbolic Exclusion and Musical Dislikes. *American Sociological Review*. 61(5): 884-899.

Chan, T. W. & Goldthorpe, J.H. (2007) Class and Status: The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance. *American Sociological Review*. 72(4): 512-532.

Clark, T. & Lipset, M. (1991) Are Social Classes Dying? *International Sociology*. 6(4): 397-410.

Coulangeon, P. & Roharik, I. (2005) Testing the omnivore/univore hypothesis in a cross-national perspective. On the social meaning of eclecticism in musical tastes in eight European countries. Hämtad från <http://www.ccpr.ucla.edu/publications/conference-proceedings/CP-05->

032.pdf

Danermark, B., Ekström, M., Jakobsen, L. & Karlsson, J. C. (2003). *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur.

Dawson, M. (2012) Reviewing the critique of individualization The disembedded and embedded theses. *Acta Sociologica*. 55(4): 305-319.

EIGE (2013) Gender Equality Index: Report. Hämtad från <http://eige.europa.eu/content/document/gender-equality-index-report>

Eriksson, B. (2011) The Uses of Art: Contemporary Changes in Cultural Consumption and the Functions of Art. *Culture Unbound*. (3): 475–488.

Esping-Andersen, G. (1999) *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press: New York.

Eurobarometer (2010) Biotechnology. Hämtad från http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_341_en.pdf

Eurostat (2008) Main features of the EU-27 services sector. Hämtad från http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-078/EN/KS-SF-08-078-EN.PDF

Eurostat (2012) a. Employment statistics. Hämtad 20 juli, 2013 från http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Employment_statistics#Further_Eurostat_information

Eurostat (2012) b. Marriage and divorce statistics. Hämtad 20 juli, 2013 från http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics

Farrugia, D. (2013) Addressing the problem of reflexivity in theories of reflexive modernisation: Subjectivity and structural complexity. *Journal of Sociology*. 0(0): 1-15.

Graaf, N.D. & de Graaf P.M. (2002) Formal and popular dimensions of cultural capital: effects on children's educational attainment. *The Netherlands' journal of social sciences*. 38(2): 167-183.

Giddens, A. (1984) *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1994) Living in a Post-Traditional Society i *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Beck, U. Giddens, A & Lash, S. (eds.) Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1999) *Modernitet och självidentitet*. Daidalos: Göteborg.

Giddens, A. (2002) *Runaway world: how globalisation is reshaping our lives*. London: Profile Books.

Goldthorpe, J. H. (2007) "Cultural Capital": Some Critical Observations. *Acta Sociologica* 50(3): 211-229.

Grusky, D.B & Weeden, K.A. (2002) Class Analysis and the Heavy Weight of Convention. *Acta Sociologica*. 45(3): 229-236.

Grönmo, S. (2006) *Metoder i samhällsvetenskap*. Malmö: Liber.

HSV (2006) *Högre utbildning och forskning 1945–2005 – en översikt*. Stockholm. Hämtad från <http://www.hsv.se/download/18.539a949110f3d5914ec800080612/0603R.pdf>

Jenkins, R. (1992). *Pierre Bourdieu*. Routledge: London.

Johansson, T. (1995) *Rutinisering och reflexivitet*. Lund: Studentlitteratur.

Lahire, B (2003) From the habitus to an individual heritage of dispositions. Towards a sociology at the level of the individual. *Poetics*. 31(5): 329-355.

- Lash, S. (1994) Reflexivity and its Doubles: Structures, Aesthetics, Community i *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. U, Beck., Giddens, A. & Lash, S. (eds.) Cambridge: Polity Press.
- le Grande, E. (2008) Renewing Class Theory? Exploitation, Individualization and Culture i Olsson. A (eds.). *Thinking with Beverley Skeggs*. Stockholm University: Stockholm.
- Lizardo, O. & Skiles, S. (2008) Reconceptualizing and Theorizing “Omnivorousness” Genetic and Relational Mechanisms. *Poetics*. 37(1): 1-23.
- Moe, S. (1994). *Sociologisk teori*. Studentlitteratur: Lund.
- Mouzelis, N. (2007) Habitus and Reflexivity: Restructuring Bourdieu’s Theory of Practice. *Sociological Research Online*. 12(4): 131-142.
- OECD (2010) Intergenerational Social Mobility across OECD Countries. Hämtat från <http://www.oecd.org/centrodemexico/medios/44582910.pdf>
- OECD (2012) “Does parental education affect students' chances?”. OECD Publishing. Hämtad från http://dx.doi.org/10.1787/eag_highlights-2012-34-en
- Pakulski, J & Waters, M. (1996) *The Death of Class*. London: SAGE.
- Pakulski, J. (2005) Foundations of a Post-class Analysis. I Erik Olin Wright (eds), *Approaches to Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Peterson, R. A. & Roger M. K. (1996) Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore. *American Sociological Review* 61(5): 900-907.
- Rothkopf, D. (1997) In Praise of Cultural Imperialism? *Foreign Policy*. 107: 38-53.
- Savage, M., Le Roux, B., Rouanet, H. & Warde, A. (2008) Class and Cultural Division in the UK. *Sociology* 42(6) 1049-1071.

Savage, M., Devine, F., Cunningham, N., Taylor, M., Li, Y., Hjellbrekke, J., Le Roux, B., Friedman, S. & Miles, A. (2013) A New Model of Social Class: Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. *Sociology*. 47(2): 219-250.

SCB (2011) Arbetsmarknaden under 50 år – några karaktäristiska drag. Hämtat 20 juli, 2013 från http://www.scb.se/Pages/PressRelease___321232.aspx

Sjöberg, K. (2008) Forskaren och Fältet i *Uppdrag Forskning – konsten att genomföra kvalitativa studier*. Sjöberg, K. & Wästerfors, D. (eds). Malmö: Liber.

Skeggs, B. (2004) *Class, Self, Culture*. London: Routledge.

Sweetman, P. (2003) Twenty-First Century Dis-ease? Habitual Reflexivity or the Reflexive Habitus. *Sociological Review*. 51(4): 528–549.

van Eijck, K. (1999) Socialization, education, and lifestyle: How social mobility increases the cultural heterogeneity of status groups. *Poetics*. 26(5): 309-328.

Wacquant, L. (1989) Towards a Reflexive Sociology: A Workshop with Pierre Bourdieu. *Sociological Theory*. 7(1): 26-63.

Wee, L & Brooks, A. (2010) Personal Branding and the Commodification of Reflexivity. *Cultural Sociology* 4(1): 45-62.

Wright, D. (2011) Making tastes for everything: omnivorousness and cultural abundance. *Journal for Cultural Research*. 15(4): 355-371.